

Dorota Banaszekiewicz

<https://orcid.org/0000-0003-3586-504X>

Olga Komorowska

<https://orcid.org/0000-0002-0305-8748>

Arkadiusz Kozłowski

<https://orcid.org/0000-0001-6282-1494>

Uniwersytet Gdański, Wydział Zarządzania, Katedra Statystyki

Autor do korespondencji: Olga Komorowska, olga.komorowska@ug.edu.pl,

RÓŻNICE W STOPIE ZATRUDNIENIA MATEK WYCHOWUJĄCYCH DZIECKO Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ I BEZ NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI

Streszczenie: Celem artykułu jest porównanie poziomu zatrudnienia i czynników mających na nie wpływ w grupie matek wychowujących dzieci z niepełnosprawnością i bez niepełnosprawności. Analiza została oparta na danych jednostkowych z Badania Budżetów Gospodarstw Domowych (BBGD) z roku 2014. Hipoteza, którą postawili autorzy artykułu, brzmi następująco: stopa zatrudnienia matek wychowujących dziecko z niepełnosprawnością jest niższa w porównaniu ze stopą zatrudnienia matek wychowujących dziecko bez niepełnosprawności, zarówno w ujęciu ogólnym, jak i w każdej grupie wyodrębnionej według typowych cech społeczno-demograficznych matki.

Pojawienie się dziecka w rodzinie zmienia jej funkcjonowanie i wymusza przynajmniej przejściowe ograniczenie pracy najczęściej przez matkę. Natomiast życie z dzieckiem z niepełnosprawnością stawia rodziców przed dodatkowymi nieoczekiwanymi i obciążającymi czasowo, fizycznie i finansowo wyzwaniami, co sprawia, że aktywność zawodowa matek jest bardziej utrudniona w tej grupie niż w grupie matek, które opiekują się dziećmi bez niepełnosprawności. W przypadku kobiet wychowujących dziecko z niepełnosprawnością praca nabiera również znaczenia terapeutycznego, ponieważ umożliwia oderwanie się od niepełnosprawności dziecka i nabranie dystansu do swojego życia.

Słowa kluczowe: stopa zatrudnienia matek, dziecko z niepełnosprawnością, gospodarstwo domowe z dziećmi, regresja logistyczna, Badanie Budżetów Gospodarstw Domowych.

Klasyfikacja JEL: J14, J18, J15, J17, C25.

DIFFERENCES IN THE EMPLOYMENT RATE OF MOTHERS BRINGING UP A CHILD WITH A DISABILITY AND WITHOUT DISABILITIES

Abstract: The aim of the article is to compare the rate of employment and factors affecting it in a group of mothers raising children with and without disabilities. The analysis was based on the results of previous research carried out by various research centers, as well as on unit data from the Household Budget Survey 2014.

The hypothesis formulated by the authors of the article is as follows: the rate of employment of mothers bringing up a child with a disability is lower than the rate of employment of mothers raising a child without a disability, both in general terms and in each group, separated according to the typical socio-demographic characteristics of the mother.

The birth of a child in a family changes its functioning and enforces at least a temporary reduction of work usually by the mother. However, life with a child with disabilities places parents ahead of additional unexpected and time-sensitive, physical and financial challenges, which makes the professional activity of mothers more difficult in this group than in the group of mothers who look after children without disabilities. For women bringing up a child with a disability, work also acquires a therapeutic significance, because it makes for the possibility to detach from the child's disability and take a distance from her life.

Keywords: rate of employment, professional activity of mothers, child with a disability, household with children, logistic regression, Household Budget Survey.

Wstęp

Celem artykułu jest porównanie poziomu zatrudnienia i czynników mających na nie wpływ w grupach matek wychowujących dzieci z niepełnosprawnością oraz bez niepełnosprawności. Hipoteza, którą postawili autorzy artykułu, brzmi następująco: wskaźnik zatrudnienia matek wychowujących dziecko z niepełnosprawnością jest niższy w porównaniu ze wskaźnikiem zatrudnienia matek wychowujących dziecko bez niepełnosprawności, zarówno w ujęciu ogólnym, jak i w każdej grupie wyodrębnionej według typowych

cech społeczno-demograficznych matki. W analizie statystycznej pod uwagę zostały wzięte następujące kryteria: wiek matki, wykształcenie matki, wiek najmłodszego dziecka, miejsce zamieszkania, liczba dzieci w gospodarstwie domowym, posiadanie partnera życiowego, praca w gospodarstwie rolnym.

Analiza została oparta na danych jednostkowych z Badania Budżetów Gospodarstw Domowych (BBGD) z roku 2014. Z bazy zostały wybrane gospodarstwa domowe z matkami, których najmłodsze dziecko było w wieku 18 lat lub mniej. Zgodnie z szacunkami, które zostały dokonane na podstawie BBGD, matek wychowujących dziecko z niepełnosprawnością w roku 2014 było około 250 tys.¹, co można przyrównać do liczebności dużego miasta². Należy zauważyć, że omawiany problem artykułu, czyli wskaźnik zatrudnienia matek z dzieckiem z niepełnosprawnością, nie odnosi się wyłącznie do nich – dotyczy również rodziny, ponieważ matki są jej częścią i podejmowane przez nie decyzje i działania mają na nią wpływ.

W artykule zbiorowość matek została podzielona na dwie grupy. Pierwsza grupa obejmuje matki pracujące zawodowo, druga grupa to matki bezrobotne i prowadzące gospodarstwo domowe.

1. Znaczenie pracy w życiu człowieka

Praca z jednej strony to jest pewien wysiłek i trud, który musi ponieść człowiek. Z drugiej jednak strony jest to dla niego istotna wartość, nie tylko materialna. Jak ważna jest praca dla jednostki, można zaobserwować na podstawie, między innymi, zachowania osób bezrobotnych, szczególnie tych, które są bez pracy przez dłuższy okres. Wśród czynników podawanych jako ważne aspekty pracy można wyróżnić (Giddens, 2008; Scholz, Haas i Papadopoulos, 2013; Szymczak i Gawrycka, 2015; Szyszka, 2016):

---

¹ Liczba matek wychowujących dziecko niepełnosprawne w wieku 18 lat i mniej została oszacowana na poziomie 252 584. Liczba gospodarstw domowych, w których znajduje się dziecko z niepełnosprawnością w wieku 18 lat lub mniej, oszacowana została na poziomie 260 167. Są to jednak szacunki wykonane na bazie BBGD, którego celem nie jest szacowanie bezwzględnej liczby gospodarstw domowych danego typu. Dodatkowo bardzo duży odsetek odmów występujący w tym badaniu sprawia, że szacunki bezwzględnych wartości mogą być w pewnym stopniu obciążone. Niemniej jednak, przyjmując pewne upraszczające założenia, można bezpiecznie przyjąć, że obie wartości nie różnią się od rzeczywistych liczebności o więcej niż około 18 tys.

² W roku 2014 liczba mieszkańców Gdyni była na poziomie około 247 tys.

- zapewnienie dochodów, w celu zaspokojenia bieżących i przyszłych potrzeb,
- niezależność finansową,
- wzrost pozycji w rodzinie,
- samorealizację,
- rozwój,
- kontakty z ludźmi,
- budowanie własnej tożsamości,
- przynależność do pewnej grupy społecznej,
- budowanie poczucia własnej wartości,
- organizację cyklu dnia,
- zapewnienie poczucie bezpieczeństwa.

W przypadku kobiet wychowujących dziecko z niepełnosprawnością praca nabiera dodatkowego znaczenia. Jest czynnikiem terapeutycznym, ponieważ umożliwia oderwanie się od niepełnosprawności dziecka i nabranie dystansu do swojego życia (Komorowska, 2017a, s. 27-32).

Mam ciężko chorą córkę. Nieuleczalnie. Właściwie patrzę, jak niknie w oczach. Ma przed sobą kilka lat życia. Musiałam coś robić innego, niż tylko ją rehabilitować, bo bym zwariowała. Nie mogłam jednak pójść do pracy na 8 godzin. Musiałam poszukać dla siebie miejsca, w czym jestem dobra, a jednocześnie czegoś, co nie wiązałoby mnie czasowo. Jestem wolnym strzelcem. Robię projekty artystyczne (wypowiedź matki z dnia 9.04.2018 – rozmowa przeprowadzona na potrzeby artykułu).

2. Stopa zatrudnienia kobiet

W ostatnich dziesięcioleciach można zaobserwować wzrastającą aktywność zawodową kobiet³. Jest to związane z jednej strony ze zmianą modelu rodziny (Szlendak, 2011, s. 432-445), z drugiej zaś ze środkami finansowymi, między innymi z Unii Europejskiej, które zostały przeznaczone bezpośrednio na zwiększenie aktywności zawodowej tej grupy społecznej. W grupie matek, która została wyodrębniona do analizy z bazy BBGD 2014, matki pracujące stanowiły 70,3% całej zbadanej populacji matek, czyli matek, których najmłodsze dziecko miało 18 lat lub mniej.

---

³ Udział kobiet w ogólnej liczbie zatrudnionych w Polsce w roku 1950 wynosił 30%, w roku 1985 zwiększył się o 15 p.p. do poziomu 45%, zaś w roku 2014 wynosił 48% (GUS, 2016).

Aktywność zawodowa kobiet jest przedmiotem wielu badań i opracowań (Audrey, 2016; Głogosz 2007; Haponiuk, 2014; Kotowska, 2009; Kubów, 2012; Matyjas, 2016; *Praca i przedsiębiorczość kobiet*, 2017; Pufal-Struzik, 2017; Szyszka, 2016). Na ich podstawie można wyodrębnić czynniki mające wpływ na ograniczenie pracy zawodowej tej grupy społecznej. Jednym z czynników jest wiek kobiety, który jest związany z urodzeniem dziecka i jego wychowywaniem. Najwyższa stopa zatrudnienia wśród kobiet przypada na wiek 40-49 lat. Wraz z liczbą posiadanych dzieci sytuacja kobiet na rynku pracy się pogarsza. Bardziej aktywne są kobiety z wyższym wykształceniem, mieszkające w mieście.

Pojawienie się dziecka w rodzinie zmienia jej funkcjonowanie i wymusza przynajmniej przejściowe ograniczenie pracy przez matkę (urlop macierzyński, ewentualnie urlop wychowawczy), a czasami również ojca, który zgodnie z przepisami wynikającymi z kodeksu pracy ma prawo do urlopu tacierzyńskiego i ojcowskiego, jak również do urlopu wychowawczego. Jednak w Polsce to kobieta przejmuje większość obowiązków związanych z opieką nad dzieckiem, co sprawia, że przez pewien czas nie podejmuje aktywności zawodowej. To na kobietach zazwyczaj spoczywa ciężar połączenia jednocześnie życia rodzinnego i zawodowego.

W przypadku matek dziecka z niepełnosprawnością problemy z tym związane zwielokrotniają się. Dochodzi stres, obciążenie czasowe związane z rehabilitacją dziecka, obniżenie dochodów, w sytuacji gdy jeden z członków rodziny przejmuje opiekę nad dzieckiem w dłuższym okresie (Komorowska, 2017b). Życie z dzieckiem z niepełnosprawnością stawia rodziców przed nieoczekiwanymi i obciążającymi czasowo, fizycznie i finansowo wyzwaniami. Potrzeby dziecka z niepełnosprawnością wyznaczają rytm dnia, a potrzeba kobiet bycia „idealną matką” określa obszary, w których stają się one aktywne (Seifert, 2014, s. 25). W momencie gdy dziecko wkracza w wiek przedszkolny, matki często podejmują decyzję o powrocie do pracy. W przypadku matek dzieci z niepełnosprawnością przerwa w pracy niejednokrotnie jest dłuższa, między innymi dlatego że dziecko zaczyna w późniejszym wieku edukację przedszkolną.

Warto podkreślić, że niepełnosprawność dziecka może zostać zdiagnozowana tuż po porodzie, ale może się to stać również w późniejszym terminie. Zarówno wczesna diagnoza, jak i ta późniejsza związana jest z całkowitą lub częściową rezygnacją z pracy przez jednego z członków rodziny w celu rehabilitacji i wsparcia dziecka – przynajmniej w początkowym okresie po diagnozie (Busse-Widmann, Raile, Noelle i Schwarz, 2004)⁴.

---

⁴ Po ujawnieniu się cukrzycy u dziecka 35,8% spośród badanych w pełni lub częściowo pracujących matek, ale tylko 1 z 98 (1,0%) ojców całkowicie zrezygnowało z pracy.

3. Czynniki utrudniające matce powrót do pracy

Należy zwrócić uwagę, że długa przerwa w zatrudnieniu może powodować utratę kwalifikacji i trudności w znalezieniu pracy. Wiele kobiet powracających na rynek pracy po okresie macierzyństwa jest długotrwale bezrobotnych. Część z nich, ze względu na porażki w poszukiwaniu pracy, rezygnuje całkowicie z poszukiwania pracy (Kotowska, 2009).

Czynniki utrudniające powrót matki do pracy można podzielić na następujące kategorie: determinanty zewnętrzne (niezależne od osoby), determinanty wewnętrzne (czynniki, na które osoba ma pewien wpływ) oraz czynniki społeczno-demograficzne, jak na przykład wiek. Często zdarza się tak, że czynniki mające wpływ na brak aktywności zawodowej matek występują łącznie – na przykład wiek dziecka i wykształcenie matki.

Wśród czynników, które utrudniają matce powrót do pracy, należy wymienić (Audrey, 2016; Głogosz, 2007; Haponiuk, 2014; Kubów, 2012; Matyjas, 2016; Morin, 2014; *Praca i przedsiębiorczość kobiet*, 2017; Pufal-Struzik, 2017; Szyszka, 2016):

- utratę kwalifikacji,
- stereotypy społeczne,
- wyrzuty sumienia związane z pójściem do pracy,
- trudność w pogodzeniu obowiązków domowych i pracy, na przykład obciążenie dowozem do szkoły i na zajęcia pozalekcyjne⁵,
- lęk przed odrzuceniem społecznym,
- brak wiary we własne możliwości.

W przypadku matek wychowujących dziecko z niepełnosprawnością oprócz wymienionych powyżej czynników dochodzą dodatkowe, takie jak (Komorowska, 2016a, 2017a; Otrębski, Konefał, Mariańczyk i Kulik, 2011; Kubicki, 2016; Parchomiuk, 2011):

- stan dziecka,
- wiek dziecka,

---

⁵ Dla wielu rodziców czynnikiem, który ma wpływ na ich aktywność zawodową, jest dowóz dzieci do szkoły, na zajęcia dodatkowe, korepetycje, zajęcia sportowe itp. W USA w 2016 roku przeprowadzono badanie, które wykazało, że 27% rodziców ma poczucie, że naraża swoją pracę, aby zaspokoić potrzeby dziecka w zakresie transportu. 40% twierdzi, że co najmniej raz w tygodniu obowiązki zawodowe są zaniedbywane z powodu konieczności przewożenia dzieci, a 44% rodziców sądzi, że spędzają 5 lub więcej godzin tygodniowo, jeżdżąc ze swoimi dziećmi. 35% rodziców uważa nawet, że zarządzanie szkołą dziecka i związanym z tym transportem jest bardziej stresujące niż składanie podatków. 47% rodziców twierdzi, że ich harmonogram pracy uniemożliwił ich dziecku udział w zajęciach pozalekcyjnych (Audrey, 2016).

- otrzymane wsparcie w opiece nad dzieckiem,
- otrzymywanie świadczenia pielęgnacyjnego,
- brak wsparcia w zaopiekowaniu się dzieckiem, podczas dni wolnych od szkoły,
- mało elastyczny czas pracy,
- stan psychiczny matki.

Im dziecko starsze, zdrowsze i bardziej samodzielne, tym matka ma więcej czasu i jest spokojniejsza, gdy zostawi dziecko pod czyjąś opieką.

Życie matki dziecka niepełnosprawnego jest naprawdę niewesołe. I jest no... to jest koszmar, to jest ciągła bieżączka, ciągły stres, bo w każdej chwili może zadzwonić telefon, że coś się dzieje i trzeba przyjechać po niego [...] przecież jak człowiek jest taki napięty przez cały tydzień, no to te nerwy mu siadają, prawda, no bo... no nie idzie tak żyć, w ciągłej bieżączce, to jest opieka 24 godziny na dobę, a prócz tego trzeba normalnie jeszcze żyć, funkcjonować (fragment wypowiedzi matki podczas wywiadu bezpośredniego przeprowadzonego w ramach projektu finansowanego ze środków NCN, zatytułowanego *Zachowania przedsiębiorcze i konsumpcyjne w rodzinach opiekujących się dziećmi i młodzieżą z niepełnosprawnością*, 2015).

Wsparcie ze strony rodziny, a także instytucji, szczególnie gdy dziecko jest młodsze i mniej samodzielne, jest czynnikiem odciążającym matkę od zadań i obowiązków związanych z dzieckiem z niepełnosprawnością. Należy jednak tutaj zwrócić uwagę na fakt, że wiele matek ma poczucie, że nikt nie opiekuje się tak dobrze ich dzieckiem, jak one same.

Ja muszę być przy dziecku. Nawet jej ojciec jej nie rozumie. Gdy wychodzę z domu, to na maks godzinę. Nie chcę jej zostawiać samej. W zasadzie ma tylko mnie. Tylko ze mną może porozmawiać po swojemu. Praca? Nie mam takiej możliwości (rozmowa z dnia 9.04.2018, zrealizowana na potrzeby artykułu).

Naszego dziecka nie zostawimy nie wiadomo z kim. Ta osoba musi umieć poradzić sobie z dzieckiem. Moje dziecko jest na przykład uparte i jedna babcia sobie jako tako z nią radzi, a druga sobie nie radzi. Bo córka jest silna, jak postanowi, tak robi (fragment wypowiedzi matki podczas wywiadu bezpośredniego przeprowadzonego w ramach projektu finansowanego ze środków NCN, zatytułowanego *Zachowania przedsiębiorcze i konsumpcyjne w rodzinach opiekujących się dziećmi i młodzieżą z niepełnosprawnością*, 2015).

Rodzice dzieci z niepełnosprawnością skarżą się na trudności w zaopiekowaniu się dzieckiem podczas ferii zimowych, wakacji i przerw świątecznych. Urlop, który im przysługuje, wynosi jak w przypadku innych rodziców 26 dni. Jednak dla dzieci „pełnosprawnych” są organizowane półkolonie, natomiast dla dzieci niepełnosprawnych, dziennych zajęć jest zbyt mało⁶. Opieka nad dzieckiem w okresie wolnym od szkoły spada na barki rodziny, która w sytuacji nieporadzenia sobie z tym problemem zadecyduje o rezygnacji z pracy jednego z jej członków (Komorowska, 2016b).

Brakuje w wakacje półkolonii dla dzieci niepełnosprawnych. Mój urlop i urlop mojego męża nie pokrywa połowy wolnych dni, jakie ma Michał w szkole. Musimy jeszcze wykorzystać urlop babci i wspomóc się jeszcze opiekunką. Zajęcia dzienne są dla wszystkich innych dzieci, ale nie dla dzieci niepełnosprawnych. Prosiłiśmy naszą szkołę, żeby coś zorganizowała, ale, ponieważ szkoła jest stara, w wakacje są remonty. Nie wyjeżdżamy wspólnie na wakacje. Jedynie w weekendy. Staram się tak zorganizować czas, żeby mój syn miał wspomnienia z wakacji, na przykład idziemy do zoo, jedziemy nad jezioro (rozmowa przeprowadzona w roku 2013 na potrzeby pracy doktorskiej Olgi Komorowskiej).

Osobie, która zrezygnuje z pracy na rzecz opieki nad dzieckiem z niepełnosprawnością, przysługuje świadczenie pielęgnacyjne⁷ w wysokości 1406 zł (na dzień 7.05.2018). Jest to świadczenie, które ogranicza aktywność zawodową matek opiekujących się dzieckiem z niepełnosprawnością, a zasady, przy jakich jest wypłacany, powodują, że jest to rozwiązanie dysfunkcyjne⁸. Podjęcie

⁶ Organizowaniem półkolonii i zapewnieniem opieki nad niepełnosprawnym dzieckiem w wakacje zajmują się szkoły specjalne, stowarzyszenia i fundacje – działalność ta jest jednak uzależniona od pozyskania środków na ten cel, od posiadanych własnych środków finansowych, prowadzona jest lokalnie i często skierowana jest do dzieci o wybranych dysfunkcjach.

⁷ <https://www.mpips.gov.pl/wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi/swiadczenia-rodzinne/rodzaje-i-wysokosc-swadczen-rodzinnich-kryteria-uzyskania-/test-swadczenia-pielegnacyjne/swiadczenie-pielegnacyjne/>

⁸ W wyniku przeprowadzonej w 2002 roku reformy polityki rodzinnej w Norwegii rodzinom posiadającym małe dzieci (w wieku od roku do 3 lat) zapewniono dodatkowe świadczenia w wysokości do około 400 euro. Dotyczyło to dzieci niekorzystających z państwowych placówek opiekuńczych. Autor artykułu uważa, że reforma ta negatywnie wpłynęła na aktywność zawodową matek małych dzieci, ponieważ zmniejszyła średni udział kobiet w rynku pracy, a także przyczyniła się do zwiększenia specjalizacji pracy między parami (może to oznaczać powrót do tradycyjnego podziału obowiązków w rodzinie). Na aktywność zawodową kobiet ma wpływ poziom ich wykształcenia, przy czym w przypadku kobiet z wyż-

nawet dorywczej pracy grozi jego utratą, dlatego rezultatem przyznawania świadczenia pielęgnacyjnego według dzisiejszych zasad jest albo całkowita bierność, albo dorywcza praca zarobkowa na czarno. Matki nie chcą jednak z niego zrezygnować, ponieważ jest to świadczenie bardzo cenne – często stanowi istotną część budżetu gospodarstwa domowego. Jest również dochodem pewnym, regularnym i odprowadzana jest od niego składka na ZUS.

Jak zauważa Kubicki (2016, s. 4), otrzymywanie świadczeń jest bardzo atrakcyjną formą korzystania ze środków finansowych, co może sprawić, że z rynku pracy odejdą osoby, które poradziłyby sobie w tej sferze bez wsparcia:

Jeżeli do świadczenia pielęgnacyjnego dołączymy zasiłek wychowawczy 500+ plus ewentualny dodatek mieszkaniowy oraz zasiłek celowy, powoli robi się baza, która z jednej strony pozwala na jakieś funkcjonowanie, z drugiej, patrząc ze strony rynku pracy, jest w 100% płatnością świadczeniową. Dodatkowo do powyższych świadczeń należy jeszcze dodać świadczenia zależne od dochodu, na przykład niedopłacanie do specjalistycznych usług opiekuńczych. W porównaniu z innymi formami wsparcia ten pakiet jest tak atrakcyjny, że poza tymi, którzy powinni go dostawać, będzie przyciągać grupę osób, które mogłyby sobie poradzić na rynku pracy. Wsparcie będzie tak duże, że mówiąc o aktywności zawodowej rodziców dzieci z niepełnosprawnościami, będziemy mówić o rodzicach, którzy dużo zarabiają albo są w stanie przebić się na zarobki blisko średniej krajowej.

Opierając się na danych z BBGD 2014, oszacowano, że odsetek gospodarstw domowych z dziećmi wyłącznie pełnosprawnymi, gdzie głównym źródłem utrzymania były świadczenia⁹, wynosił 2,4%, natomiast ten sam odsetek w grupie gospodarstw domowych z dziećmi niepełnosprawnymi był wyższy o 14 p.p. i wynosił 16,4%¹⁰. Warto również zwrócić uwagę na odsetek matek, których głównym źródłem utrzymania były świadczenia¹¹. W przy-

---

szym wykształceniem odsetek pracujących zmalał bardziej niż w przypadku kobiet słabiej wykształconych (Naz, 2004).

⁹ W przypadku gospodarstw domowych są to kategorie: „świadczenia dla bezrobotnych” lub „inne świadczenia społeczne”.

¹⁰ Przy uwzględnieniu również dodatkowych źródeł utrzymania odsetek gospodarstw domowych otrzymujących świadczenia wynosił 9,8%, w przypadku gospodarstw z dziećmi pełnosprawnymi oraz aż 61,3%, w przypadku gospodarstw domowych z dziećmi niepełnosprawnymi.

¹¹ W przypadku osób są to kategorie: „zasiłek dla bezrobotnych”, „pozostałe świadczenia dla bezrobotnych”, „inne świadczenia społeczne”, „świadczenia społeczne zagraniczne”.

padku matek z dziećmi pełnosprawnymi był on na poziomie 6,1%. Natomiast w przypadku matek z dziećmi niepełnosprawnymi prawie co druga kobieta (42,9%) korzystała przede wszystkim ze świadczeń.

Kolejnym czynnikiem, który utrudnia powrót matce wychowującej dziecko z niepełnosprawnością do pracy jest mało elastyczny czas pracy. Możliwość dostosowywania czasu pracy do własnych potrzeb jest pomocna w sytuacji, gdy z dzieckiem trzeba chodzić do lekarza lub na zabiegi w godzinach narzuconych przez instytucje. Elastyczny czas pracy był najczęściej zaznaczanym przez respondentów rozwiązaniem, które uznawali za najlepsze wsparcie w przypadku podjęcia aktywności zawodowej (Janoś-Kresło, Komorowska, Skalska i Słaby, 2016).

Ja mam świadomość, że jak pójdę, wezmę jedno drugie zwolnienie i albo mnie zwolnią, albo będą mnie wiecznie straszyć, tak jak w ZUS-ie, że jeszcze jedno zwolnienie i koniec. Bo też się człowiekowi odechciewa. Bo tak naprawę odbierają człowiekowi jakiegokolwiek chęci, bo idziesz, widzisz tę minę, komentarze: ile osób jest na twoje miejsce. Gdyby było inne podejście, inne przepisy, więcej osób byłoby chętnych (fragment wypowiedzi matki podczas wywiadu bezpośredniego, Janoś-Kresło i in., 2016).

Należy również zwrócić uwagę, że od momentu postawionej diagnozy o niepełnosprawności u dziecka rodzice przez pewien czas przeżywają trudny okres, który jest podobny do kolejnych okresów występujących w żałobie po straconej ukochanej osobie (Retzlaff, 2016, s. 59-78). W przypadku dużego nasilenia stresu następuje u człowieka obniżenie jego sprawności, pobudzenie emocjonalne, stan napięcia, złe samopoczucie, co utrudnia, a czasami wręcz uniemożliwia podjęcie pracy.

Powyższa analiza dostarcza informacji na temat aktywności zawodowej matek dzieci z niepełnosprawnością w oderwaniu od ogółu matek. Należy postawić pytanie, jak poziom aktywności zawodowej matek opiekujących się dzieckiem z niepełnosprawnością wygląda w porównaniu z aktywnością pozostałych matek. Czy jest zmienna grupująca, która wpłynie na fakt, że odsetek zatrudnienia matek w obu grupach będzie na podobnym poziomie lub nawet sprawi, że wskaźnik zatrudnienia w grupie matek z dzieckiem z niepełnosprawnością będzie wyższy? Badania własne przeprowadzone przez autorów artykułu na podstawie danych jednostkowych z BBGD 2014 wzbogacają dotychczasowe wnioski o analizę porównawczą.

4. Analiza danych z BBGD 2014

Z próby objętej badaniem w BBGD wyodrębniono zbiorowość matek, które miały co najmniej jedno dziecko w wieku 18 lat lub mniej. Ze względu na przedmiot badania uwzględniono tylko osoby, które na pytanie o aktywność zawodową wskazały, że są osobą „pracującą”, „pracującą, ale czasowo nieobecną w pracy”, „bezrobotną” lub „prowadzącą gospodarstwo domowe”¹². W dalszej części artykułu za osoby pracujące uznano te, które udzieliły jednej z dwóch pierwszych odpowiedzi, natomiast za osoby niepracujące te, które udzieliły jednej z dwóch ostatnich odpowiedzi.

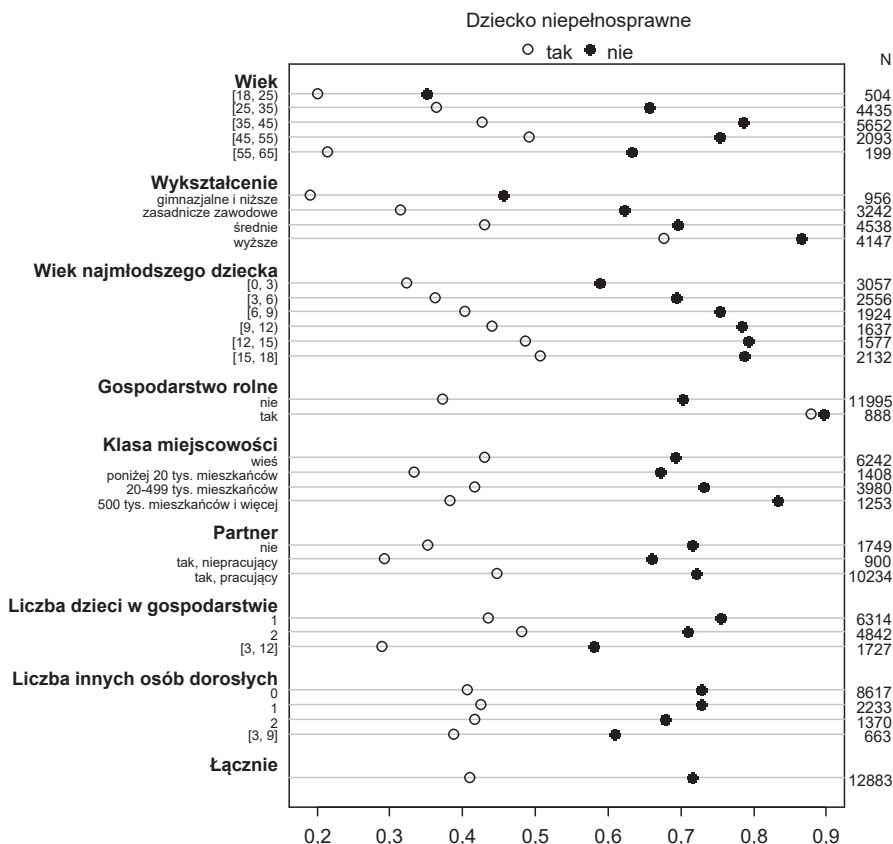
Kobiety, które pracują zawodowo, stanowiły 41,0% wszystkich matek, które wychowują dziecko z niepełnosprawnością. Natomiast kobiety, które wychowują dziecko pełnosprawne i jednocześnie pracują, stanowiły 71,6% swojej grupy (zob. rysunek 1). Różnica w poziomie aktywności zawodowej obu grup matek wynosi aż 30 p.p. na niekorzyść matek z dzieckiem z niepełnosprawnością. Przyczyną tego są determinanty opisane we wcześniejszej części artykułu.

Należy podkreślić, że dla każdego przekroju uwzględnionego w analizie frakcja matek pracujących spośród wychowujących dziecko z niepełnosprawnością była niższa w porównaniu z tą samą frakcją wśród matek dzieci pełnosprawnych. Największa różnica w tym zakresie wystąpiła dla wariantu zmiennej klasa miejscowości „500 tys. i więcej” – różnica była na poziomie 45 p.p. Tak duża różnica w odsetkach może wynikać z tego, że w takich miejscowościach jest zauważalne zazwyczaj niższe bezrobocie oraz wyższe wynagrodzenie, co sprawia, że matka może pozwolić sobie na rezygnację z pracy w celu zajęcia się dzieckiem, ponieważ jej partner jest żywicielem rodziny.

Z kolei najbardziej zbliżone frakcje pracujących wystąpiły wśród matek utrzymujących się z prowadzenia gospodarstwa rolnego (różnica 1,8 p.p.), najmłodszych matek, w przedziale wieku od 18 do 25 lat (różnica 15 p.p.), a także wśród osób z wyższym wykształceniem (różnica 19 p.p.). Niska różnica, na poziomie 1,8 p.p., w przypadku prowadzenia gospodarstwa rolnego może wynikać z definicji osoby pracującej, według której bezpłatnie pomagający członek rodziny osoby użytkującej gospodarstwo indywidualne zalicza się do osób pracujących (GUS, 2014, s. 39).

Warto zauważyć, że w przypadku niektórych zmiennych kształt rozkładu frakcji pracujących kobiet w obu porównywanych grupach wyglądał podobnie, na przykład dla zmiennej: wiek najmłodszego dziecka, wykształcenie.

¹² Osoby, które odpowiedziały na pytanie o aktywność zawodową na jeden z tych sposobów, stanowiły 96,6% wszystkich matek.

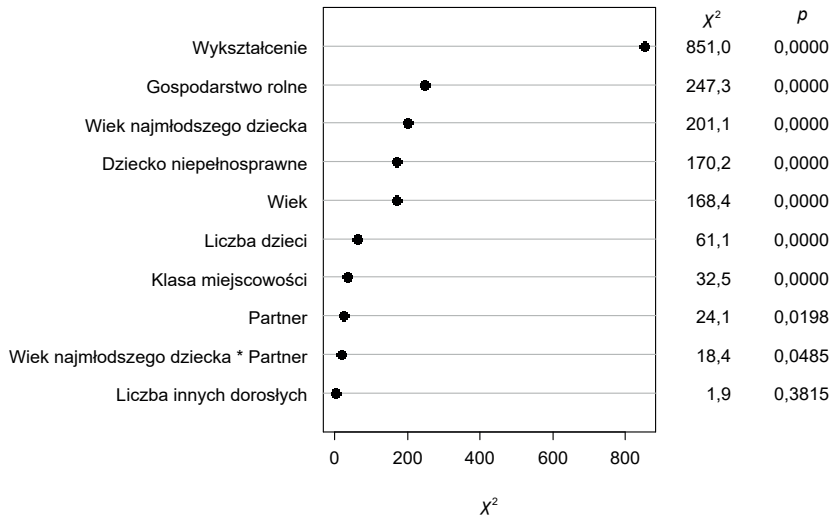

Rysunek 1. Frakcje pracujących dla różnych kategorii zmiennych objaśniających, oddzielnie dla matek z dziećmi pełnosprawnymi i matek z co najmniej jednym dzieckiem z niepełnosprawnością

Źródło: Na podstawie danych z BBGD 2014.

Natomiast w przypadku innych zmiennych kształt rozkładu był różny, na przykład dla zmiennej: liczba dzieci w gospodarstwie, klasa miejscowości.

Na bazie wyodrębnionej grupy matek oszacowano model regresji logistycznej, w której cechą objaśnianą był fakt posiadania pracy przez matkę, a cechami objaśniającymi były zmienne, które wraz z wariantami zostały przedstawione na rysunku 1. Model oszacowano łącznie dla wszystkich matek, a fakt posiadania dziecka z niepełnosprawnością był dodatkową zmienną objaśniającą. W modelu uwzględniono też jedną interakcję, między zmien-

Rysunek 2. Ranking predyktorów w modelu regresji logistycznej, na podstawie ANOVA

Źródło: Na podstawie danych z BBGD 2014.

nymi wiek najmłodszego dziecka a partner (była to jedyna zaobserwowana interakcja na wstępnym etapie analizy).

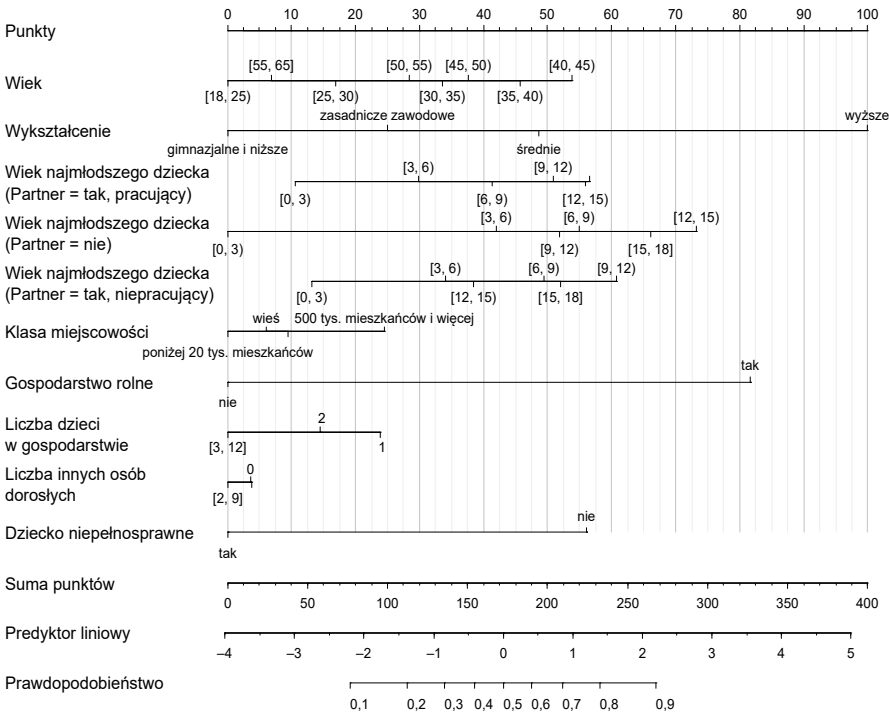
Rysunek 2 przedstawia siłę wpływu poszczególnych zmiennych uwzględnionych w analizie na pracę zawodową matki. Najważniejszą zmienną okazało się wykształcenie, które znacząco odbiegało od pozostałych zmiennych w zakresie swojej ważności. Drugą grupę zmiennych o podobnej randze ważności stanowiły takie zmienne, jak gospodarstwo rolne (czy głównym źródłem utrzymania gospodarstwa domowego, w którym mieszka matka, jest prowadzenie gospodarstwa rolnego), wiek najmłodszego dziecka, dziecko niepełnosprawne (wychowywanie dziecka z niepełnosprawnością) oraz wiek matki. Do najmniej istotnych zmiennych należą: liczba dzieci, klasa miejscowości, partner oraz interakcja między wiekiem najmłodszego dziecka i partnerem. Liczba innych dorosłych (poza partnerem) w gospodarstwie domowym okazała się nie mieć statystycznie istotnego znaczenia.

Na podstawie uzyskanego modelu, można oszacować prawdopodobieństwa podjęcia pracy zawodowej wśród matek wychowujących dziecko z niepełnosprawnością i matek wychowujących dzieci wyłącznie pełnosprawne. Prawdopodobieństwa te naturalnie zależą od wartości innych zmiennych objaśniających. Przykładowo dla najliczniejszych wariantów każdej zmien-

nej¹³ prawdopodobieństwo tego, że matka z dzieckiem niepełnosprawnym będzie pracowała, wynosi 0,315, natomiast analogiczne prawdopodobieństwo w przypadku matki z dzieckiem pełnosprawnym wynosi 0,625.

Natomiast bez względu na wartości innych cech niezmienny jest iloraz szans, czyli stosunek szansy na to, że matka dziecka niepełnosprawnego pracuje zawodowo, do szansy matki dziecka pełnosprawnego na bycie osobą pracującą, który wyniósł 0,276. Oznacza to, że matka wychowująca dziecko z niepełnosprawnością miała w roku 2014 o 72,4% mniejszą szansę posiadania pracy zawodowej w porównaniu z matką dziecka pełnosprawnego.

Rysunek 3 umożliwi „ręczne” wyliczenie prawdopodobieństwa wykonywania pracy zawodowej przez matkę, przy uwzględnieniu różnych wariantów zmiennych objaśniających. Przedstawiony nomogram umożliwia również

Rysunek 3. Nomogram dla modelu regresji logistycznej

Źródło: Na podstawie danych z BBGD 2014.

¹³ wiek = [35, 40], wykształcenie = „średnie”, wiek najmłodszego dziecka = [0, 3], klasa miejscowości = „wieś”, gospodarstwo rolne = „nie”, partner = „tak, pracujący”, liczba dzieci = 1, liczba innych dorosłych = 0.

określenie, jaki wpływ na to prawdopodobieństwo mają poszczególne warianty zmiennych objaśniających. Im większa odległość w poziomie między dowolnymi wariantami, tym przejście między tymi wariantami daje większą różnicę w prawdopodobieństwie wykonywania pracy. Przykładowo wykształcenie „wyższe” znajduje się ponad dwa razy dalej od wykształcenia „średniego” niż wykształcenie „średnie” od „zasadniczego zawodowego”, więc przejście z poziomu „wykształcenie średnie” na „wykształcenie wyższe” znacznie bardziej zwiększa prawdopodobieństwo pracy niż z poziomu „wykształcenie zasadnicze zawodowe” na „wykształcenie średnie”. Warto zauważyć, że ponieważ wykształcenie jest najsilniejszym predyktorem, jego warianty jako jedyne rozciągają się od lewej do prawej strony osi (umowne 0 punktów dla wykształcenia „gimnazjalne i niższe” oraz 100 punktów dla „wykształcenia wyższego”).

W celu obliczenia prawdopodobieństwa pracy zawodowej matki, przy uwzględnieniu różnych wariantów zmiennych niezależnych, w pierwszym kroku należy wybrać warianty zmiennych i odczytać dla nich punkty na pierwszej od góry osi, które następnie należy zsumować i zaznaczyć na dolnej osi zatytułowanej „Suma punktów”. W kolejnym kroku należy sumę punktów rzutować na najniższej położoną oś w celu odczytania odpowiedniego poziomu prawdopodobieństwa. Przykładowo dla następujących wariantów zmiennych: wiek [30, 35) – 33,6 pkt, wykształcenie „wyższe” – 100 pkt, wiek najmłodszego dziecka [6, 9) i partner „tak, pracujący” – 41,3 pkt, klasa miejscowości „500 tys. i więcej” – 24,5 pkt, gospodarstwo rolne „nie” – 0 pkt, liczba dzieci 2 – 14,5 pkt, liczba innych dorosłych 1 – 3,8 pkt. Suma punktów wynosi 217,7, więc prawdopodobieństwo tego, że matka dziecka z niepełnosprawnością pracuje, to 0,74, natomiast w przypadku matki dziecka pełnosprawnego (dodatkowe 56 pkt) suma wynosi 273,7, a prawdopodobieństwo 0,91.

Z rysunku 3 można również wywnioskować rodzaj zależności między zmiennymi objaśniającymi a zmienną objaśnianą. Na przykład w przypadku wykształcenia zależność jest monotoniczna – im wyższe wykształcenie, tym większe prawdopodobieństwo, że matka będzie pracowała (choć nie każda zmiana poziomu pociąga za sobą jednakową zmianę wartości predyktora liniowego). Natomiast w przypadku wieku zależność nie jest monotoniczna – do wariantu [40, 45) jest rosnąca, potem zaś maleje.

Podsumowanie

Aktywność zawodowa ma bardzo duże znaczenie dla człowieka. W przypadku matek wychowujących dziecko z niepełnosprawnością wykonywanie pracy

można potraktować również jako ich proces terapeutyczny i możliwość oderwania się od niepełnosprawności swojego dziecka. Osoby, które nie pracują, mają mniejsze kontakty społeczne, ich pozycja w rodzinie jest niższa niż osób, które wykonują pracę, nie budują również swojego poczucia wartości. Brak pracy może mieć także wpływ na wykluczenie społeczne. Szarfenberg (2010) napisał, że „wykluczenie społeczne definiuje się między innymi jako niedostateczne uczestnictwo w ważnych sferach życia zbiorowego. Uznanie pracy za jedną z głównych sfer tego życia nie wydaje się być zbyt kontrowersyjne” (s. 189).

Wyniki analizy przeprowadzonej na danych z BBGD 2014 świadczą na korzyść hipotezy badawczej postawionej na wstępie artykułu, mówiącej o niższej stopie zatrudnienia matek wychowujących dziecko z niepełnosprawnością. Jak wynika z szacunków, jedynie 41,0% matek wychowujących dziecko z niepełnosprawnością pracuje, przy zdecydowanie wyższym odsetku dla matek wychowujących wyłącznie dziecko pełnosprawne (71,6%). Matki z dziećmi niepełnosprawnymi wykazują niższą aktywność zawodową niż matki dzieci pełnosprawnych niezależnie od otoczenia, w którym żyją (wielkość miejscowości, posiadanie partnera, praca w gospodarstwie rolnym), ani od społeczno-demograficznych cech samych matek (wiek, wykształcenie), jak również kwestii związanej z dziećmi (wiek najmłodszego dziecka, liczba dzieci w gospodarstwie domowym).

W dobie, gdy zwiększenie aktywności zawodowej kobiet jest jedną z ważniejszych kwestii społecznych, należy zwrócić szczególną uwagę na tę grupę matek, która opiekuje się dzieckiem z niepełnosprawnością. Hamulcem aktywności zawodowej kobiet z dzieckiem z niepełnosprawnością jest wypłata świadczenia pielęgnacyjnego. Należałoby zmienić charakter tego świadczenia albo zasady jego wypłaty. Na przykład, gdyby świadczenie to było wypłacane nie rodzicowi, który rezygnuje z pracy, a osobie z niepełnosprawnością, jako kompensacja jej niepełnosprawności, niepotrzebna byłaby dyskusja, czy rodzic musi zrezygnować z pracy, czy też nie. Innym rozwiązaniem mogłoby być pozwolenie na pracę, na przykład na pół etatu, z możliwością jednoczesnego pobierania tego świadczenia. Również elastyczny czas pracy ułatwiłby podjęcie aktywności zawodowej.

Należy zwrócić uwagę, że sama postawa tych kobiet wobec życia i wobec dziecka może wpłynąć na ich niższą aktywność zawodową. Matki dziecka z niepełnosprawnością mają często przeświadczenie, że nikt inny, prócz nich, zajmie się dobrze ich dzieckiem. Takie przeświadczenie towarzyszy im również w sytuacji, gdy dziecko spędza kilka godzin w przedszkolu, a potem w szkole. Często matki przeżywają żal po stracie „pełnosprawnego dziecka” nawet przez kilka lat, a czasami przez całe życie. Dlatego niektórym matkom nie wystarczy dać lepszych rozwiązań w systemie zatrudnienia. Potrzebują one wsparcia terapeutycznego, które jest często bagatelizowane.

W grudniu 2016 roku został ustanowiony w Polsce program „Za życiem”, którego celem jest wsparcie rodzin z osobami niepełnosprawnymi, w tym wychowującymi niepełnosprawne dziecko. Chociaż w programie tym po raz pierwszy zwrócono uwagę w Polsce na potrzebę wsparcia ze strony państwa aktywności zawodowej matek wychowujących dziecko z niepełnosprawnością, jednak nie rozwiąże to wszystkich łączących się z tym problemów. Należy w dalszym ciągu konsultować rozwiązania systemowe i rozwijać zakres pomocy.

Bibliografia

- Audrey, N. (2016). *Get your kids to school or keep your job? Parents' stress over transportation*. Pobrane z <https://www.nbcnews.com/business/consumer/get-your-kids-school-or-keep-your-job-parents-stress-n632726>
- Busse-Widmann, P., Raile, K., Noelle, V. i Schwarz, H. R. (2004). Change in professional activity of parents with a child with type I diabetes mellitus. *Monatsschrift Kinderheilkunde*, 152(9), 987-991. doi:10.1007/s00113-003-0774-2
- Giddens, A. (2008). *Socjologia*. Warszawa: PWN.
- Głogosz, D. (2007). *Kobiety zatrudnione w niepełnym wymiarze czasu pracy. Skutki dla życia rodzinnego i zawodowego*. Warszawa: IPISS.
- GUS. (2014). *Metodologia badania budżetów domowych*. Warszawa: GUS.
- GUS. (2016). *Kobiety i mężczyźni na rynku pracy*. Warszawa: GUS.
- Haponiuk, M., (2014). *Sytuacja kobiet na rynku pracy w Polsce*. Pobrane z http://www.institutobywatelski.pl/wp-content/uploads/2014/03/analiza_sytuacja_kobiet_na_rynku_pracy_w_polsce.pdf
- Janoś-Kresło, M., Komorowska, O., Skalska, T. i Słaby, T. (2016). *Zachowania przedsiębiorcze i konsumpcyjne w rodzinach opiekujących się dziećmi i młodzieżą z niepełnosprawnością*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH.
- Komorowska, O. (2016a). Aktywność zawodowa i jej determinanty wśród matek wychowujących dziecko z niepełnosprawnością. W: M. Janoś-Kresło i O. Komorowska (red.), *Współczesne problemy rodzin z dziećmi z niepełnosprawnością w Polsce* (s. 21-34). Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH.
- Komorowska, O. (2016b). Połowiczna opieka. *Tygodnik Powszechny*, (16), 24-25.
- Komorowska, O. (2017a). Czynniki wpływające na aktywność zawodową rodziców wychowujących dzieci z niepełnosprawnością. *Polityka Społeczna*, (3), 27-32.
- Komorowska, O. (2017b). Sytuacja dochodowa rodzin wychowujących dziecko z niepełnosprawnością. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, (483), 68-79. doi:10.15611/pn.2017.483.06
- Kotowska, I. (red.). (2009). *Strukturalne i kulturowe uwarunkowania aktywności zawodowej kobiet w Polsce*. Warszawa: Scholar.

- Kubicki, P. (2016). Aktywność zawodowa i społeczna rodziców dzieci z orzeczoną niepełnosprawnością w kontekście systemu wsparcia – refleksje i rekomendacje. W: M. Janoś-Kresło i O. Komorowska (red.), *Współczesne problemy rodzin z dziećmi z niepełnosprawnością w Polsce* (s. 11-20). Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH.
- Kubów, A. (2012). Rodzicielstwo jako bariera aktywności zawodowej. *Nauki Społeczne social sciences*, 6(2), 7-23.
- Matyjas, B. (2016). Aktywność zawodowa kobiet na rynku pracy w świetle analiz i badań. *Labor et Educatio*, (4), 191-201. doi:10.4467/25439561LE.16.011.6749
- Morin, A. (2014). *The five things successful working parents give up to reach a work-life balance*. Pobrane z <https://www.forbes.com/sites/amymorin/2014/01/20/the-five-things-successful-working-parents-give-up-to-reach-a-work-life-balance/#53f6c8f457ea>
- Naz, G. (2004). The impact of cash-benefit reform on parents' labour force participation, *Journal of Population Economics*, 17(2), 369-383. <https://doi.org/10.1007/s00148-003-0157-y>
- Otrębski, W., Konefał, K., Mariańczyk, K. i Kulik, M. M. (2011). *Wspieranie rodziny z niepełnosprawnym dzieckiem wyzwaniem dla pracy socjalnej. Badania rodzin z niepełnosprawnymi dziećmi w województwie lubelskim*. Lublin: Europerspektywa.
- Parchomiuk, M. (2011). *Osobiste i rodzinne korelaty aktywności zawodowej matek dzieci z niepełnosprawnością*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Praca i przedsiębiorczość kobiet – potencjał do wykorzystania w Polsce*. (2017). Pobrane z https://www.cocacola.com.pl/content/dam/journey/pl/pl/private/pdfs/Raport%20STJ_czyt.pdf
- Pufal-Struzik, I. (2017). Aktywność zawodowa współczesnych kobiet – trudności w realizacji nowych ról i tradycyjnych obowiązków. *Polskie Forum Psychologiczne*, 22(2), 242-257. doi:10.14656/PFP20170204
- Retzlaff, R. (2016). *Familien Stärken*. Stuttgart: Klen-Cotta.
- Scholz, T., Haas, F. i Papadopoulos, V. (2013). *Das Recht auf Arbeit*. Norderstadt: GRIN Verlag GmbH.
- Seifert, M. (2014). Mütter, Väter und Grosseltern von Kindern mit Behinderung. Herausforderungen – Ressourcen – Zukunftsplanung. W: U. Wilken i B. Jeltsch-Schudel (red.), *Elternarbeit und Behinderung* (s. 25-35). Stuttgart: Kohlhammer.
- Szarfenberg, R. (2010). Minimalny dochód gwarantowany i pomoc społeczna. W: R. Szarfenberg, C. Żołędowski i M. Theiss (red.), *Polityka publiczna wobec ubóstwa i wykluczenia społecznego* (s. 186-215). Warszawa: Elipsa.
- Szlendak, T. (2011). *Socjologia rodziny*. Warszawa: PWN.
- Szymczak, A. i Gawrycka, M. (2015). Praca jako dobro indywidualne i społeczne. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, (214), 276-281.
- Szyska, M. (2016). Aktywność zawodowa w opinii pracujących kobiet. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio I – Philosophia-Sociologia*, 41(2), 103-122. doi:10.17951/i.2016.41.2.103